

2000 GENEL NÜFUS SAYIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: ERZİNCAN ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Erdal AKPINAR*

Özet

Ülkemizde ilki 1927 yılında, sonuncusu ise 2000 yılında olmak üzere on dört genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlar, ülkemizin alanında en uzmanlaşmış kurumlarından biri olan Devlet İstatistik Enstitüsü (D.İ.E.) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye nüfusunun demografik, sosyal ve ekonomik niteliklerini belirlemek amacıyla yapılan bu sayımlar, son zamanlarda kamuoyunda ve bilimsel çevrelerde bazı tartışmalara konu olmaktadır. Bu durum, 2000 Genel Nüfus Sayımı için de geçerlidir. Tartışma daha çok sayımların temel verileri olan yerleşmelerin nüfus miktarlarının geçerliği ve güvenilirliği konularında yoğunlaşmaktadır.

Bu araştırmada nüfus istatistiklerinin doğruluk derecesi test edilmektedir. Bu bağlamda Erzincan ili 2000 Genel Nüfus Sayımı istatistikleri üzerinde çalışılmıştır. Elde ettiğimiz bulgular, özellikle belediye örgütlü yerleşmelerin nüfus miktarlarının gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Tespitlerimize göre bunun en önemli nedeni, sayımın çeşitli nedenlerle spekülatif hareketlere maruz kalmasıdır. Sorunun çözümü için, yürürlükteki 1530 Sayılı Belediye Kanunu'nun yeni belediyelerin kuruluşu ve belediye örgütlü yerleşmelerin merkezi bütçeden aldıkları malî payları düzenleyen maddeleri değiştirilmelidir. Ayrıca sayım görevlilerinin sayım kurallarına uygun hareket etmeleri sorunun çözümünü kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus sayımı, belediye örgütlü yerleşme, D.İ.E., Nüfus Coğrafyası, Erzincan.

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi, eakpinar@eef.edu.tr

Abstract

Fourteen population census, the first one is in 1927 and the last one is in 2000, was held in our country. These censuses were held by the State Institute of Statistics which is one of the most competent institutions of our country. These censuses which are held to determine the economical, social and demographic qualities of Turkish population have recently become the subject of some discussion among academics and public. This is also valid for the 2000 General Population Census. Discussions mostly focus on validity and reliability of the population which is fundamental findings of censuses.

The aim of this study is to test accuracy of population statistics. Therefore, the results of 2000 population census of Erzincan are analyzed. The results show that especially the amount of population of municipality organized settlement doesn't reflect the reality. According to our findings, the most important reason is that the census results are speculated by some motives. It is recommended that the code 1530 municipality law that arranges establishment of municipalities and municipality shares from state budget should be changed. Besides, it will be easier to solve this problem if census staffs obey the census rules.

Key Words: *Population census, municipality organized settlement, State Institute of Statistics, Population Geography, Erzincan.*

2000 GENEL NÜFUS SAYIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: ERZİNCAN ÖRNEĞİ

A Critical View To 2000 General Population Census: Erzincan Case

A. Giriş

Nüfus, Coğrafya biliminin temel araştırma konularından biridir. Bu durum, Coğrafya'nın esas itibarıyla insan (toplum)-mekân ilişkilerini inceleyen bir bilim oluşundan kaynaklanmaktadır. Nüfusun miktarı, gelişimi, hareketleri, mekân üzerindeki dağılışı ve sosyoekonomik nitelikleri Coğrafya'nın başlıca araştırma konularını oluşturur. Nitekim temel Coğrafya disiplinlerinden biri olan Beşerî Coğrafya; insan faaliyetleri sonucu değiştirilmiş ve değiştirilmekte olan kültürel yeryüzünü, başka bir ifade ile kültürel peyzajı incelemektedir (Doğanay, 1997; 4).

Bilimsel araştırmanın aşamalarından biri, verilerin toplanmasıdır. Coğrafya araştırmalarında yararlanılan veriler arasında nüfus istatistiklerinin önemli bir yeri vardır. Nüfus istatistikleri olmaksızın özellikle Beşerî Coğrafya alanında araştırma yapmak mümkün değildir (Özgüç, 1984; 38-39). Şüphesiz bu güçlük sadece Coğrafya ile sınırlı olmayıp; Demografi, İktisat ve Sosyoloji gibi diğer sosyal bilimler için de geçerlidir. Ayrıca bilimsel faaliyetler dışında başta plânlamacı ve yatırımcı kuruluşlar olmak üzere pek çok kurum, kuruluş ve organizasyonun çalışmalarında nüfus istatistiklerinden yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Dolayısıyla nüfus istatistiklerinin günümüz dünyasında yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

İçinde yaşadığımız bilgi çağında, ülkelerin sosyoekonomik yapılarının değişmesine paralel olarak, bilgi ihtiyacının karşılanmasında güncel ve güvenilir verilere duyulan gereksinim geçmişe oranla daha hızlı artmaktadır (D.İ.E., 2002; 3). Günümüzde ulusal ve uluslararası sosyoekonomik gelişme hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflerin başarıya ulaştırılması güncel istatistiklerle sağlanmaktadır. Ancak gerek bilimsel araştırmalarda, gerekse plânlama ve yatırım

faaliyetlerinde doğru sonuca ulaşmak için temel kalkış noktası olan verilerin güncelliği kadar, sağlıklı olması da şarttır. Sağlıklı verilerin doğru, sağlıklı verilerin ise yanlış sonuçlara götüreceği açıktır. Bu bağlamda pek çok bilim, kurum ve kuruluşun veri olarak yararlandığı nüfus istatistiklerinin doğruluk derecesi büyük önem arz etmektedir.

Nüfus olaylarının tümünün izlenemediği dünyanın pek çok ülkesinde nüfusla ilgili verilerin oluşturulmasında, nüfus sayımlarından yararlanır. Birleşmiş Milletler nüfus sayımını *belirli bir zamanda bir ülke ya da ülkenin iyi tanımlanmış bir bölgesindeki tüm kişilere ilişkin demografik, ekonomik, toplumsal verilerin toplanma, değerlendirme, analiz edilme ve yayınlanma işlemlerinin tümü* olarak tanımlamaktadır. Bu işlemler bazı ülkelerde beş ya da on yıl aralıklarla periyodik olarak tekrarlanırken, bazılarında ise düzensiz olarak yapılmaktadır (Tümertekin, Özgüç, 1998; 233).

Türkiye’de nüfusa ilişkin istatistikler, 1927 yılından beri düzenli olarak gerçekleştirilen nüfus sayımlarından sağlanmaktadır. Modern anlamdaki ilk sayımın ardından ikinci sayım sekiz yıl sonra 1935 yılında yapılmış, bu tarihten itibaren sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda sayımlar yenilenmiştir. Ancak 23.02.1993 tarih ve 403 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile bu beş yıllık periyodik uygulamaya son verilerek, sonu 0 ile biten yıllarda sayım yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bir istisna olarak 1997 yılında gerçek bir nüfus sayımı olmaktan ziyade mevcut nüfusun tespitine yönelik bir sayım gerçekleştirilmiştir. (Özgür, 1998; 8). En son nüfus sayımı ise 22 Ekim 2000 tarihinde yapılmıştır.

Ülkemizde nüfus sayımları T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (D.İ.E.) tarafından yapılmaktadır. Atatürk’ün direktifiyle 1926 yılında kurulan D.İ.E., Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si’nin en eski ve köklü kurumlarından birisidir. Kurumun temel görevi ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleriyle ilgili her türlü istatistiği derlemek, değerlendirmek ve yayınlamaktır. Genel Nüfus Sayımı, Genel Tarım Sayımı ve Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı bunların başında gelir (<http://www.die.gov.tr>).

Genel nüfus sayımları kapsamlı ve pahalı organizasyonlardır. Sayımın hazırlık aşamasından sonuçların yayınlanmasına kadar tüm

süreçlerin plânlanması ve yürütülmesi yoğun ve uzun bir çalışmayı gerektirir. Ülkemizde sayımların gerçekleştirilmesinde yasal olarak D.İ.E. yükümlü olmakla birlikte, uygulama aşamasında İçişleri Bakanlığı birimleri görev yapmaktadır. Sayımın yöntemi, sayım soru kâğıtlarının hazırlanması ve basımı, alan organizasyonunun plânlanması, sayımda görevli personelin eğitimi, sayım sonuçlarının analiz edilmesi ve yayınlanması D.İ.E. Başkanlığının yetki ve sorumluluk alanındadır. İçişleri Bakanlığı ise sayım adres kaynağını belirleme, sayım komitelerini oluşturma, sayımlarda görevli personelin seçimi ve sayımın uygulanması konularında yetkili ve sorumludur. Dolayısıyla sayımlarda istenen sonucun elde edilebilmesi bu iki kurumun kendi yetki ve sorumluluk alanlarındaki başarı düzeyleriyle yakından ilişkilidir.

D.İ.E., Türkiye’de Birleşmiş Milletler Örgütü’nün standartlarına uygun nüfus sayımları organize etmektedir. Kurum, bunun için gerekli olan deneyime, uzman eleman kadrosuna ve fizikî altyapı imkânlarına sahiptir. Buna karşın ülkemizde yapılan son sayımlar, sonuçlarının doğruluk derecesi bağlamında çeşitli tartışmalara ve eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştirilerin başında bazı yerleşim birimlerinin, özellikle de ilçe merkezleri ve beldelerin nüfus miktarlarının doğru tespit edilemeyişi gelmektedir. Şüphesiz bu, önemli bir eleştiridir. Çünkü yerleşim birimlerinin nüfus miktarları, sayımların temel verilerini oluşturur. Esasen nüfusun sosyal, demografik, ekonomik, hane halkı ve konut niteliklerine ait göstergelerin geçerliği, büyük ölçüde nüfus miktarlarının doğruluk derecesine bağlıdır.

Tespitlerimize göre bu konuda, şimdiye kadar herhangi bir bilimsel araştırma yapılmamıştır. Bu araştırmamızda 2000 Genel Nüfus Sayımı yerleşim birimi nüfus istatistiklerinin doğruluk dereceleri test edilmeye çalışılmıştır. Çalışmayı ülke genelinde yürütmenin güçlüğü ortadadır. Bundan dolayı araştırma, Erzincan örneği ile sınırlı tutulmuştur. D.İ.E. istatistiklerinin test edilmesinde, 2000 yılı Erzincan ili E.T.F. (Ev Tespit Fişleri) kayıtlarından yararlanılmıştır.

E.T.F. kayıtları, Türkiye nüfusu konusunda en sağlıklı ve en kapsamlı ikinci kaynak niteliğindedir. Bu özelliğinden dolayı doktora tezleri

de dahil olmak üzere pek çok bilimsel faaliyette E.T.F. kayıtlarından yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Hatta yöresel çalışmalarda D.İ.E. istatistiklerine göre çok daha kullanışlı olduğu söylenebilir. Bu kayıtlar, illerde sağlık müdürlükleri bünyesindeki sağlık ocakları tarafından tutulmaktadır. Bu bağlamda sağlık ocakları kendi bölgelerindeki her türlü nüfus hareketini izlemekle yükümlüdürler. Dolayısıyla yerleşim birimlerinin yerleşik nüfus miktarları, doğumlar, ölümler, medenî durum ve eğitim durumu gibi temel nüfus özellikleri her yıl periyodik olarak sağlık ocakları tarafından tespit edilmektedir. Derlenen bilgiler, sağlıkla ilgili çalışmalarda kullanılmak üzere il sağlık müdürlüklerinde toplanmaktadır.

Yerleşim birimlerinin nüfus miktarlarında D.İ.E. ve E.T.F. istatistikleri arasında bazı farklılıkların olacağı açıktır. Bunun en önemli nedeni istatistiklerin oluşturulmasında kullanılan yöntem farklılığıdır. Nüfus sayımlarında tespit işi, başlıca iki kritere göre yapılır: Hazır bulunuşluk durumuna göre sayım ve ikâmetgâha göre sayım (Tandoğan, 1998, 10). D.İ.E. nüfusun hazır bulunuşluğunu (de facto), sağlık ocakları ise yerleşikliğini (de jure) esas almaktadır. Dolayısıyla D.İ.E. istatistiklerinde insanlar, sayım günü sayıma tabi olduğu yerleşmenin nüfusu içerisinde gösterilmektedir. Sağlık ocaklarının nüfus tespitlerinde ise hane halkı esas alınır. Kuşkusuz bu durum, hane halkı dışında kalan nüfusun tespitine imkân vermemekte, dolayısıyla yerleşmelerin gerçek nüfus miktarlarının tespitini güçleştirmektedir. Özellikle kentlerde büyük bir hane halkı dışı nüfus kitlesi (yatılı öğrenciler, askerler ve evsizler gibi) mevcuttur. Yine de bütün bu faktörleri dikkate almak koşuluyla E.T.F. kayıtlarından yerleşmelerin yerleşik nüfus miktarlarını yaklaşık olarak tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla D.İ.E. 2000 Genel Nüfus Sayımı istatistiklerinin test edilmesinde E.T.F. kayıtlarının kullanılabilmesi kanaatindeyiz.

B. Erzincan Örneği

Erzincan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan az ve seyrek nüfuslu illerimizden biridir. Yüzölçümü 11619 km² yi bulan ilde D.İ.E. kayıtlarına göre (2000) toplam 316841 kişi yaşamakta olup, nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının (85 kişi/km²) çok altındadır

(27 kişi/km²). İl, yaşadığı iki büyük deprem (1939 ve 1992 depremleri) ve ekonomik güçlükler nedeniyle Cumhuriyet Dönemi'nde önemli nüfus dalgalanmalarına sahne olmuştur. Ülkemizin göç veren illeri arasında yer alan Erzincan'da 1990-2000 yılları arasında nüfus artış hızı % 5.7 civarında gerçekleşmiştir.

Erzincan ili 2000 yılına ait D.İ.E. ve Erzincan İl Sağlık Müdürlüğü nüfus istatistikleri (E.T.F. Kayıtları) arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (tablo 1). Bu farklılıklar her iki istatistiğe ait toplam nüfus miktarları ve yerleşim birimlerinin nüfusları karşılaştırılmak suretiyle kolaylıkla görülebilir. İlin toplam nüfus miktarında D.İ.E. kayıtları (316841 kişi) ile E.T.F. kayıtları (206275 kişi) arasında % 53.6 oranında (110566 kişi) bir fark vardır. İl, dokuz ilçeye sahip olup, hepsinde D.İ.E.ye ait nüfus miktarları diğerinden yüksektir. Oran bakımından farkın en yüksek olduğu ilçe Üzümlü (% 332), en düşük olduğu ilçe ise (% 18.6) Kemah'tır (D.İ.E., 2002).

Tablo 1. Erzincan İlinde Nüfusun D.İ.E. ve E.T.F. İstatistiklerine Göre İlçelere Dağılımı (2000).

İlçeler	E.T.F.			D.İ.E.			Fark	%
	E	K	T	E	K	T		
Merkez	65264	64928	130192	93089	77769	170858	40666	31.0
Çayırlı	6056	5807	11863	8740	8303	17043	5180	43.7
İliç	3053	3140	6193	4073	3618	7691	1498	24.2
Kemah	3750	4097	7847	4661	4643	9304	1457	18.6
Kemaliye	2314	2502	4816	4022	3714	7736	2920	60.6
Otlukbeli	1618	1521	3139	2382	2269	4651	1512	48.2
Refahiye	4705	5055	9760	8774	7213	15987	6227	63.8
Tercan	10609	10308	20917	17818	15825	33643	12726	60.8
Üzümlü	5797	5751	11548	25487	24441	49928	38380	332
Toplam	103166	103109	206275	169046	147795	316841	110566	53.6

Kaynak: D.İ.E. ve Erzincan İli Sağlık Müdürlüğü Kayıtlarından Derlenmiştir.

Bu tablonun ortaya çıkmasında her iki sayımda uygulanan yöntemlerin ve koşulların önemli bir payı vardır. Nitekim yerleşik olmayan hane halkı dışı nüfus, E.T.F. kayıtlarına yansımamaktadır. Ancak bu durum, iki istatistik arasındaki büyük nüfus farklarını açıklamaya yetmez.

Dolayısıyla tablonun yerleşim birimleri ölçeğinde analiz edilmesi gerekmektedir.

Erzincan ilinde yerleşim birimlerinin nüfus miktarları karşılaştırıldığında, en belirgin farklılıkların belediye örgütlü yerleşmelerde olduğu görülür (tablo 2). İl genelinde sayıları yirmi dokuzu bulan bu yerleşmelerde D.İ.E. kayıtlarına göre 246861 kişi, E.T.F. kayıtlarına göre ise 145935 kişi yaşamaktadır. Aradaki fark 100926 kişidir.

Bunların dışında kalan diğer 533 köy yerleşmesinde D.İ.E. kayıtlarına göre 69980 kişi, E.T.F. kayıtlarına göre ise 60340 kişi yaşamakta olup, aradaki fark sadece 9640 kişidir. Bu duruma göre D.İ.E. ve E.T.F. istatistikleri, belediye örgütlü olmayan yerleşmelerin nüfusları konusunda büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bunu ilçeler ölçeğinde çok daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin bu grup yerleşmelerin toplam nüfus miktarlarında her iki istatistik arasındaki fark merkez ilçede % 2, Tercan'da ise % 3 kadardır. Esasen bu durum, D.İ.E. istatistiklerinin test edilmesinde E.T.F. kayıtlarından yararlanılabileceğinin en açık kanıtıdır.

Erzincan ilinde yirmi dokuz belediye örgütlü yerleşme bulunmaktadır. Bunlardan on beşi merkez, dördü Üzümlü, dördü Tercan ilçelerinin yönetim alanı içerisindedir. Diğer altı ilçenin ise merkezleri dışında belediye örgütlü yerleşmeleri yoktur. Bu gruptaki yerleşmelerin toplam nüfus miktarlarında D.İ.E. ve E.T.F. kayıtları arasında görülen büyük farkın (100926 kişi) önemli bir bölümü Erzincan, Üzümlü, Tercan, Refahiye ve Çayırılı ilçe merkezleri ile Akyazı, Bahçeli, Çağlayan, Uluköy, Yaylabaşı, Altunkent, Mercan, Altınbaşak, Bayırbağ ve Karakaya beldelerinden kaynaklanmıştır.

D.İ.E. ve E.T.F. kayıtları arasında Erzincan il merkezinin nüfusunda 26287 kişi (% 32.5) kadar bir fark ortaya çıkmaktadır. Bunun 10 bin kadarı E.T.F. kayıtlarına yansımayan asker nüfustan kaynaklanmakta olup, D.İ.E. istatistiklerinde görülen belirgin erkek nüfus fazlalığı bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca tespitlerimize göre il merkezinde yine E.T.F. istatistiklerine yansımayan 4000 civarında yatılı öğrenci kitlesi mevcuttur. Bunlar çıkıldığında 10 bin civarında bir nüfus fazlalığı olduğu görülür.

Tablo 2. Erzincan İlinde Belediye Örgütlü Yerleşmelerin D.İ.E. ve E.T.F. İstatistiklerine Göre Nüfus Durumları (2000).

Yerleşme	E.T.F.			D.İ.E.			Fark	%
	E	K	T	E	K	T		
Erzincan (i.m.)	40593	40295	80888	61226	45949	107175	26287	32,5
Akyazı	834	802	1636	1993	1789	3782	2146	127
Bahçeli	354	368	722	1317	1246	2563	1841	255
Çağlayan	810	824	1634	1687	1529	3216	1582	96,8
Çukurkuyu	1682	1669	3351	1976	2041	4017	666	19,9
Demirkent	1626	1549	3175	1865	1651	3516	341	10,7
Dörtler	427	426	853	856	815	1671	818	95,9
Geçit	1301	1330	2631	1373	1431	2804	173	6,6
Kavakyolu	1690	1683	3373	1851	1917	3768	395	11,7
Mollaköy	1068	1135	2203	1532	1561	3093	890	40,4
Ulalar	2847	2750	5597	2761	2780	5541	-56	-1
Uluköy	203	205	408	1461	1505	2966	2558	627
Yalnızbağ	935	879	1814	1011	1062	2073	259	14,3
Yaylabası	337	353	690	1345	1227	2572	1882	272,8
Yoğurtlu	1305	1237	2542	1486	1494	2980	438	17,2
Çayırh (i.m.)	1609	1568	3177	3456	3091	6547	3370	106
İliç (i.m.)	1130	1104	2234	1235	1126	2361	127	5,7
Kemah (i.m.)	965	982	1947	1557	1305	2862	915	47
Kemaliye (i.m.)	687	676	1363	1237	1006	2243	880	64,6
Otlukbeli (i.m.)	956	905	1861	1787	1692	3479	1618	86,9
Refahiye (i.m.)	1170	1232	2402	3927	2107	6034	3632	151,2
Tercan (i.m.)	2757	2641	5398	6521	4686	11207	5809	107,6
Altunkent	588	561	1149	1491	1406	2897	1748	152,1
Çadirkaya	1739	1746	3485	2147	2018	4165	680	19,5
Mercan	1134	1082	2216	3329	3097	6426	4210	190
Üzümlü (i.m.)	3208	3099	6307	15941	14357	30298	23991	380,4
Altınbaşak	624	629	1253	2246	2322	4568	3315	264,6
Bayırbağ	367	394	761	2968	2692	5660	4899	643,8
Karakaya	408	457	865	2854	3523	6377	5512	637,2
Toplam	73354	72581	145935	134436	112425	246861	100926	69,2

Kaynak: D.İ.E. 2000 Nüfus İstatistikleri ve Erzincan İli Sağlık Müdürlüğü E.T.F. Kayıtlarından Derlenmiştir.

Ancak D.İ.E. kayıtlarındaki asıl sorun, tablodan da anlaşılacağı üzere ildeki diğer belediye örgütlü yerleşmelerden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de bu yerleşmelerde D.İ.E. ve E.T.F. kayıtları arasında anormal sayılabilecek farklılıklar söz konusudur (tablo 2). Halbuki bu yerleşmelerde toplam sayıları 3000 kişi civarında olan yatılı öğrenci kitlesi dışında mevcut nüfusun hemen tamamının E.T.F. kayıtlarına yansıdığı kanaatindeyiz.

Dolayısıyla bu yerleşmelere ait D.İ.E. verilerinin, gerçek nüfus miktarlarının çok üzerinde olduğu açıktır. Şüphesiz bu durum, D.İ.E. 2000 Genel Nüfus Sayımı'nın geçerliğini büyük ölçüde zayıflatmaktadır.

Bu grup yerleşmelerin nüfus miktarları konusunda sadece D.İ.E. ile E.T.F. kayıtları arasında değil, D.İ.E.nin 1990 ve 2000 nüfus sayımı istatistikleri arasında da belirgin tutarsızlıklar söz konusudur (tablo 3). 1990 yılında 299251 olan Erzincan il nüfusu, 2000 yılında 316841'e çıkmıştır. Dönem artış oranı % 6 civarındadır. Aynı dönemde Türkiye nüfusu % 20 artmış olup, bu durum Erzincan'ın göç verdiğini göstermektedir. Diğer yandan bu göçe rağmen il genelindeki belediye örgütlü yerleşmelerin toplam nüfusu % 26.6 oranında artmıştır. Bu artış, belli ölçüde il içi nüfus hareketlerine bağlı olarak nüfusun belirli merkezlerde toplanmasıyla açıklanabilir. Burada asıl sorun, bazı yerleşmelerin nüfuslarının aşırı artmış olmasıdır. Akyazı (% 129), Bahçeli (% 86.4), çağlayan (% 67.3), Mollaöy (% 127.4), Uluköy (% 58.4), Yoğurtlu (% 50), Üzümlü (% 75), Altınbaşak (% 118), Bayırbağ (% 244) ve Karakaya (% 84.2) bunların başında gelir. Bu yerleşmelerde on yıllık dönemde nüfusun bu derece artışını açıklayabilecek büyük bir göç hareketi veya idarî sınır değişikliği gibi dikkate değer bir gelişme söz konusu değildir. Ayrıca bu iki sayıma ait istatistikler arasında başka tutarsızlıklar da vardır. Örneğin bu dönemde Refahiye, Tercan, Altunkent, Mercan ve Karakaya'nın nüfus cinsiyet oranlarında otaya çıkan büyük farklılıkların bilimsel olarak açıklanması güçtür.

Şunu açık olarak belirtmek gerekir yukarıda ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız sorun, sadece Erzincan iliyle sınırlı değildir. Tespitlerimize göre ülkemizin tamamını ilgilendiren bu sorunun ortaya çıkmasında, başlıca iki faktör etkili olmaktadır. Bunlardan birincisi insanların sayım günü ikâmet ettikleri yerler dışında sayıma girmeleridir. Sayımda nüfusun hazır bulunuşluğu (de facto) esas alındığı için, insanlar nerede sayıma tabi olmuşlar ise oranın nüfus miktarı içerisinde değerlendirilmektedir. Ülkemizde yapılan son birkaç sayımda il içi yerleşmeler ve hatta iller arasında ciddi nüfus hareketleri gözlenmektedir. Belediye olmak ya da belediye gelirini artırmak isteyen pek çok yerleşme,

sayım öncesinde âdetâ nüfus kapma yarışına girmektedir. Bu durum o kadar belirgin hale gelmiştir ki özellikle büyük kent belediyeleri sayımda nüfuslarının başka yerlere kaymasını önlemek için kampanyalar düzenlemek zorunda kalmışlardır. Esasen D.İ.E. de bu sorunun farkındadır. Nitekim ilk kez 1997 yılında nüfusun hem hazır bulunuşluk (de facto), hem de yerleşiklik (de jure) durumunu tespit etmeye yönelik bir sayım uygulamıştır.

Tablo 3. Erzincan İlinde Belediye Örgütlü Yerleşmelerin 1990 ve 2000 Yılı Nüfus Durumları.

Yerleşme	1990			2000			Fark	%
	E	K	T	E	K	T		
Erzincan (i.m.)	52496	39276	91772	61226	45949	107175	15403	16.8
Akyazı	835	816	1651	1993	1789	3782	2131	129
Bahçeli	653	722	1375	1317	1246	2563	1188	86.4
Çağlayan	965	957	1922	1687	1529	3216	1294	67.3
Çukurkuyu	1405	1329	2734	1976	2041	4017	1283	46.9
Demirkent	1458	1561	3019	1865	1651	3516	497	16.5
Dörtler	685	738	1423	856	815	1671	248	17.4
Geçit	1298	1443	2741	1373	1431	2804	63	2.3
Kavakyolu	1655	1743	3398	1851	1917	3768	370	10.9
Mollaköy	657	703	1360	1532	1561	3093	1733	127.4
Ulalar	1925	2077	4002	2761	2780	5541	1539	38.5
Uluköy	933	940	1873	1461	1505	2966	1093	58.4
Yalnızbağ	611	663	1274	1011	1062	2073	799	62.7
Yaylabası	1055	1130	2185	1345	1227	2572	387	17.7
Yoğurtlu	1003	985	1988	1486	1494	2980	992	50
Çayırh (i.m.)	3862	3214	7076	3456	3091	6547	-529	-7.5
İliç (i.m.)	1781	1367	3148	1235	1126	2361	-787	-25
Kemah (i.m.)	2188	1405	3593	1557	1305	2862	-731	-20.3
Kemaliye (i.m.)	1109	935	2044	1237	1006	2243	199	9.7
Otlukbeli (i.m.)	1515	1535	3050	1787	1692	3479	429	14.1
Refahiye (i.m.)	3990	3006	6996	3927	2107	6034	-962	-13.8
Tercan (i.m.)	4950	4201	9151	6521	4686	11207	2056	22.5
Altunkent	1833	1261	3094	1491	1406	2897	-197	-6.4
Çadirkaya	1966	1891	3857	2147	2018	4165	308	8
Mercan	3575	2156	5731	3329	3097	6426	695	12.1
Üzümlü (i.m.)	9230	8084	17314	15941	14357	30298	12984	75
Altınbaşak	1086	1008	2094	2246	2322	4568	2474	118.1
Bayırbağ	853	792	1645	2968	2692	5660	4015	244.1
Karakaya	1755	1707	3462	2854	3523	6377	2915	84.2
Toplam	107327	87645	194972	134436	112425	246861	51889	26.6

Kaynak: D.İ.E. Nüfus İstatistiklerinden Derlenmiştir.

i.m. : İlçe merkezi

Bu konuda etkili olan ikinci faktör ise sayım sırasında kayıtların gerçek dışı nüfus yazılmak suretiyle artırılmasıdır. Ülkemizde yapılan son

sayımlarda bu konu sürekli gündemde olup, idarî ve adlî makamlara intikal eden pek çok olay söz konusudur. Esasen D.İ.E., sayımlarda gerçek dışı nüfus yazımını engellemek için teorik olarak her türlü tedbiri almış görünmektedir. Adreslerin tespiti bağlamında yapılan numaralama çalışmaları, sayım günü sokağa çıkma yasağı uygulanması ve sayımın yüz yüze gerçekleştirilmesi bunların başlıcalarıdır. Ancak bunlara rağmen sayımın kurallara uygun yapılmadığı açıktır. Bunda, sayım görevlilerinin yöre insanından seçilmiş olmasının payı büyüktür. Şunu da belirtmek gerekir ki gerçek dışı nüfus yazımı olayının asıl muhatabı sayımı alanda uygulamakla yükümlü olan İçişleri Bakanlığı'dır.

Şüphesiz burada asıl üzerinde durulması gereken husus, nüfus sayımı gibi teknik ve bilimsel bir konunun niçin bu tür spekülâtif hareketlere maruz kaldığıdır. Tespitlerimize göre bunun temelinde köy yerleşmelerinin belde olma istekleri ve yerel yönetimlerin merkezî bütçeden daha fazla pay alma çabaları yatmaktadır. Yürürlükteki mevzuat gereği her iki husus da doğrudan nüfusla ilişkilendirildiği için, bazı yerleşmeler nüfuslarını değişik yöntemlere başvurmak suretiyle yapay olarak artırma yoluna gitmektedirler.

Gerçekten de son yıllarda gerek Erzincan'da, gerekse ülke genelinde köy yerleşmelerinin belde olabilme isteği giderek güçlenmektedir. Burada Türkiye yerleşme literatürüne yeni bir birim olarak girmiş olan belde üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bir köy sınırları içerisinde gelişip büyüyen, bünyesinde belediye örgütü kurulmuş kasaba ve şehirlere belde denilmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, belde kavramı ilçe veya il merkezi olmadığı halde belediye örgütünün bulunduğu yerleşim merkezlerini ifade etmektedir (Özçağlar, 1996; 22).

Köy yerleşmelerinin belde olma isteklerinin temelinde belediye örgütünün kuruluşuyla gelecek olan kamu hizmetlerinden yararlanma ve yerleşmeyi bulunduğu yörede güçlü kılma düşüncesi yatmaktadır (Özçağlar, 1997; 24-33). Yürürlükteki 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu'nun 7. maddesine göre en son sayımda nüfusu 2000'i bulan köylerde istenmesi halinde belediye örgütü kurulabilmektedir (<http://www.geocities.com>). Bu durum, belde olmak isteyip de bu kriteri tutturamayan bazı köy

yerleşmelerinin sayımlarda yukarıda belirtilen yöntemlere başvurmalarına zemin hazırlamaktadır.

Bu konu da etkili olan bir diğer faktör ise belediyelerin malî kaynaklarıdır. Belediye Kanunu çerçevesinde belediye örgütlü yerleşmelerin merkezî bütçeden aldıkları paylar, sayımla belirlenen nüfus miktarlarına göre tespit edilmektedir. Esasen bu paylar önemli olup, ülkemizdeki küçük ve orta ölçekli pek çok belediyenin en büyük malî kaynağını oluşturur. Benzer bir durum, il özel idareleri için de geçerlidir. Dolayısıyla genel bütçeden daha fazla pay alma çabası belediye örgütlü yerleşmeleri sayımlarda nüfuslarını olduğundan fazla gösterme yarışına sürüklemektedir.

C. Sonuç ve Öneriler

2000 Genel Nüfus Sayımı istatistiklerin güvenilirliği, geçerliği ve kullanılabilirliği bazı yerleşmelerin nüfuslarının gerçeği yansıtmaması nedeniyle büyük ölçüde zayıflamıştır. Bunların büyük bir bölümü belediye örgütlü yerleşmelerdir. Bu tür yerleşmeler belediye örgütü kurabilmek ya da merkezî bütçeden daha çok pay alabilmek için sayımda nüfuslarını olduğundan fazla gösterebilme çabası içerisine girmişler ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Bunu yaparken iki farklı yöntemle başvurulduğu anlaşılmaktadır: Yerleşme dışından geçici nüfus transferi ve gerçek dışı nüfus kaydı.

İnsanların sürekli yaşadıkları yerler dışında sayıma tabi olmaları yerleşmelerin gerçek nüfuslarının tespitini güçleştirmektedir. Halbuki sayımın temel hedeflerinden biri budur. Hedefe ulaşabilmek için insanların zorunlu haller dışında sürekli ikâmet ettikleri yerlerde sayımlarının sağlanması gerekir. Ancak bunu yasal yaptırımla ya da güç kullanarak yapmak mümkün değildir. Sorunun çözümü için, olayın nedenleri üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz.

Gerçek dışı nüfus kaydı olayı, sayımın geçerliğini ve güvenilirliğini zayıflatan çok daha önemli bir sorundur. Her yönüyle büyük bir organizasyon olan, sayım günü bir milyon kişinin görev yaptığı ve sokağa çıkma yasağı uygulandığı 2000 Genel Nüfus Sayımı'nda bu sorun yaşanmıştır. Esasen bu sorun, diğerinden farklı olarak uygulamadan

kaynaklanmaktadır. Yani olay, ilgili birim ve görevlilerce sayımda uyulması gereken kurallara yeterli özenin gösterilmemesiyle ilgilidir. Ancak yine de sorunun temelinde yatan gerekçeler diğeriyle aynıdır. O halde sorunun çözümü, bu gerekçelerin ortadan kalkmasına bağlıdır.

Bu bağlamda yerleşmelerde belediye örgütünün kurulabilmesi için yasal olarak öngörülen 2000 nüfus kriterinin değiştirilmesi gerekir. Esasen bu kriter ülkemizin yerleşme özellikleri dikkate alındığında fazla gerçekçi olmayıp, nüfus sayımlarının spekülative hareketlere maruz kalması başta olmak üzere pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla belediye örgütünün kurulmasına dair yasal çerçeve; ihtiyaç, fonksiyonel özellikler, imar durumu ve gelişmişlik düzeyi gibi kriterler esas alınarak yeniden düzenlenmelidir.

Nüfus miktarları belediye örgütlü yerleşmelerin merkezî bütçeden aldıkları payların belirlenmesinde temel kriter olup, bu durum sayımlarda yaşanan sorunların en önemli nedenidir. Bölgesel gelişmişlik farkının yüksek olduğu ve yoğun bir göç hareketinin yaşandığı Türkiye koşullarında bu kriterin objektif olmadığı açıktır. Gerçekte nüfus miktarı ancak kriterlerden biri olabilir. Ayrıca kriter olarak alınacak olsa bile nüfusun hazır bulunuşluğu (de facto) değil, yerleşiklik durumu (de jure) esas alınmalıdır. Şüphesiz belediyelerin finansman kaynakları konusu başlı başına bir uzmanlık alanıdır. Dolayısıyla ilgililerin olayın nüfus sayımlarına yansıyan bu olumsuz yönünü de dikkate alarak yeni kriterler tespit etmeleri gerekmektedir.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki nüfus sayımı konusunda Türkiye artık çağdaş ülkelerde uygulanan yöntemlere geçmelidir. Sayımlarda uygulanan sokağa çıkma yasağı gibi çağdışı uygulamalar gerek ülkemizin, gerekse D.İ.E.nin erişmiş olduğu gelişmişlik düzeyi ile bağdaşmamaktadır. Geçi bu konuda bazı sevindirici gelişmeler olduğunu da belirtmek gerekir. Vatandaşlık kimlik numarası uygulamasına geçilmiş olması bunların başında gelir. Ayrıca belediyelerimizde kent bilgi sistemi uygulaması yaygınlaştıkça adres tespiti kolaylaşacaktır. Bu sistem ile cadde, sokak, bina, daire ve işyeri bilgileri sağlıklı bir şekilde izlenebilmekte ve

kolaylıkla güncellenebilmektedir. İlgililerce hane halkı kayıtlarının düzenli tutulması, nüfus hareketlerinin dikkatli izlenmesi ve elde edilen verilerin otomasyon ortamında değerlendirilmesi halinde gelecekte sayıma olan ihtiyacın ortadan kalkacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Doğanay, H. 1997, Türkiye Beşerî Coğrafyası, M.E.B. Yay. No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul.
- Özçağlar, A., 1996, Türkiye'nin İdarî Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, Ankara.
- Özçağlar, A., 1997, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar, Şehirler), Ekol Kitabevi, Ankara.
- Özgüç, N., 1984, Beşerî Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri (2. Baskı), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No: 2511, İstanbul.
- Özgür, E.M., 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın-Yayın, Ankara.
- Tandoğan, A., 1998, Demografik Temel kavramlar ve Türkiye Nüfusu, Lega Kitabevi, Trabzon.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., 1998, Beşerî Coğrafya (İnsan Kültür Mekan), Çantay Kitabevi, İstanbul.
- D.İ.E., 2002, Yayınlar ve Elektronik Hizmetler Kataloğu, D.İ.E. Yayınları, Ankara.
- D.İ.E., 1993, 1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, D.İ.E. Yay., No: 1616, Ankara.
- D.İ.E., 1993, 1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İli: 24-Erzincan), D.İ.E. Yay., No: 1575, Ankara.
- D.İ.E., 2002, 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (İl: 24-Erzincan), D.İ.E. Yay., No: 2625, Ankara.

<http://www.die.gov.tr/konular/nufusDemog.html>

http://www.geocities.com/bilgityasa/yasa/1580-belediye_kanunu.html

2000 Genel Nüfus Sayımına Eleştirel Bir Bakış: Erzincan Örneği